

“Không gì đẹp hơn người phụ nữ trong chiếc áo dài”. Bộ trang phục phụ nữ Việt Nam như vật chuyên chở tư tưởng hiện đại hóa và truyền thống

(Tiếp theo số 519)

Joanna Wasilewska*

Trong nghệ thuật, trong thông điệp chính trị và thương mại có khuôn mẫu người phụ nữ như sự nhân cách hóa dân tộc và đất nước; trong cuộc sống những người phụ nữ thực sự, cụ thể, đi tìm các giải pháp và ý tưởng mới. Vào những năm chín mươi thế kỷ XX xuất hiện nhà thiết kế áo dài nổi tiếng đầu tiên Lê Sĩ Hoàng ở Sài Gòn. Ông đưa vào các thiết kế của mình vài vẽ tay, thường là các họa tiết bắt nguồn từ hoa văn trang trí của các dân tộc thiểu số (trước đây chưa được đa số người Kinh sử dụng) hoặc từ nghệ thuật hiện đại phương Tây, nhưng không can thiệp vào kiểu dáng và cách cắt may phổ biến thời đó. Các thập kỷ tiếp theo đưa lại sự phát triển mạnh mẽ của thị trường áo dài ở chính ngay Việt Nam, cả ở cấp độ các hãng địa phương nhỏ lẫn các nhà thiết kế mang danh hiệu ngôi sao, như Khánh Shyna, Liên Hương hay Võ Việt Chung. Hai nhà thiết kế sau sáng tạo các mẫu ấn tượng bằng vài rất cao cấp, trang trí bằng tay, mang tính chất cực kỳ xa xỉ và táo bạo; đó là những chiếc áo dài được các diễn viên và ca sĩ mặc trên thảm đỏ, tạo nên bộ mặt của thương

hiệu. Giữ lại những đặc điểm cơ bản của trang phục: áo xẻ tà cao, quần ống rộng, các nhà tạo mẫu đẳng cấp này đưa thêm vào các chi tiết rõ nét và xử lý tỉ lệ của tổng thể. Trong quảng cáo của các hãng này, các bộ ảnh, các cuộc phỏng vấn hay các tư liệu truyền thông khác của họ thường xuất hiện sự liên hệ với lịch sử và truyền thống, không hiếm khi có thể liệt chúng vào khuynh hướng tự Đông phương hóa, cả ở lớp thị giác lẫn lớp văn bản. Liên Hương đặt tên cho bộ sưu tập năm 2016 của mình, với những màu sâu, đường thêu phong phú và quần xếp nếp đặc biệt rộng, là “Quyên quý phương Đông”⁽¹⁾. Khánh Shyna cùng năm đặt tên cho những chiếc áo dài bóng đầy hoa sen vẽ tay chụp trên nền các di tích cố đô Huế của mình là “Huyền Bí phương Đông”; trong tư liệu của bộ sưu tập này do *Viet Nam Express* đăng tải có những câu như: “Khánh Shyna, người từ lâu hít thở bầu không khí Hoàng Thành, hiểu được bản chất vẻ đẹp của áo dài”⁽²⁾. Đây không phải là phong cách thiết kế riêng biệt. Mặc dù các bộ sưu tập nhắm đến khách hàng người Việt, trong nước và hải ngoại, nhưng trong

chiến dịch quảng bá cách nói xa hương hóa tỏ ra hiệu quả, cũng như việc liên hệ đến lịch sử như nguồn gốc “xác thực” không thể chối cãi – hiện tượng này cũng có mặt trong thời trang các nước hậu thực dân khác⁽³⁾. Trong truyền thông cũng nổi lên khía cạnh yêu nước của việc mặc trang phục dân tộc, đặc biệt được nhấn mạnh trong giai đoạn căng thẳng chính trị; còn trong giới nghệ sĩ trí thức áo dài được xem như tuyên ngôn gắn liền với truyền thống không mâu thuẫn với các quan điểm hiện đại⁽⁴⁾.

Các ưu điểm về hình ảnh của áo dài được truyền thông Việt Nam chính thống nhấn mạnh, trong đó có nhiều trang mạng và báo chí tiếng Anh dành cho người nước ngoài. Đề tài này xuất hiện thường xuyên và được quảng bá mạnh mẽ. Các nhà báo nhấn mạnh sự độc đáo của trang phục này, nhấn mạnh đặc điểm của nó như là tinh túy chất Việt, đồng thời là thứ hấp dẫn đối với những người không phải người Việt, những người – theo các bài báo này – thần phục vẻ đẹp độc nhất vô nhị của nó⁽⁵⁾. Họ viết về đời sống liên tục của áo dài và về những sự kiện văn hóa xã hội liên quan đến

nó; ví dụ vào tháng ba năm 2018 ở Sài Gòn đã diễn ra không chỉ lễ hội áo dài, mà cả chiến dịch mặc đi làm hàng ngày. Nhân vật kinh điển của thời trang Việt Nam, Sĩ Hoàng, từ dịp này nhận thấy rằng áo dài cần cải tiến một chút cho thoải mái hơn, nhưng đồng thời “phải giữ được tất cả những đặc tính truyền thống”⁽⁶⁾. Thông điệp tích cực của trang phục dân tộc được truyền thông trực thuộc đảng Cộng sản cầm quyền nhấn mạnh, trong đó có tờ *Nhân Dân*⁽⁷⁾, cơ quan ngôn luận chính thức của nó. Tư liệu loại này rất nhiều, chúng là yếu tố xây dựng hình ảnh tích cực về đất nước bằng văn hóa – ngầm hiểu: trong hình thái chính trị hiện tại của nó – thứ văn hóa được giới thiệu như một giá trị quý báu đối với người Việt, và thú vị đối với người nước ngoài. Như vậy, áo dài vẫn luôn được mặc rộng rãi, dấu chắc hẳn không phải lúc nào cũng là công cụ hiệu quả của chính sách văn hóa nhà nước. Không nghi ngờ gì, mỹ học lai tạp của nó có sức thuyết phục đối với người nước ngoài; như Ann Marie Leshkovich đã viết mười mấy năm trước, nó “exotic enough to be enchanting, but not so Other as to be inaccessible or unpalatable”⁽⁸⁾.

Từ những năm 90 thế kỷ XX, khi người Việt nhập cư đến Ba Lan ngày một nhiều hơn, áo dài cũng được mặc trên mảnh đất này. Không phải lúc nào cũng được người Ba Lan biết đến, trong cộng đồng người Việt nó mang các vai trò khác nhau tùy thuộc vào bản sắc cá nhân và tập thể.

Những người chia sẻ với tôi thông tin và ý kiến về áo dài phần lớn thuộc thế hệ sinh ra ở Việt Nam nhưng đến Ba Lan khá sớm, đủ để sinh hoạt một cách thoải mái trong phạm vi cả hai nền văn hóa. Đối với họ áo dài là yếu tố hiển nhiên của văn hóa Việt Nam, mặc dù nó có mặt trong cuộc sống của họ ở mức độ khác nhau. Nó cũng là câu nối với đất nước quê hương bởi lý do rất cơ bản – ở Ba Lan không may áo

Cô gái Hà Nội trong chiếc áo dài truyền thống, những năm 80 thế kỷ trước

dài. Khác với các trung tâm kiều dân “cũ”, ví dụ như Pháp⁽⁹⁾, hay thậm chí Séc (nơi hình như có thợ may áo dài), ở nước ta⁽¹⁰⁾ không có các hiệu may và các nhà thiết kế đủ tay nghề. Bởi vậy, nếu một phụ nữ Việt Nam sống tại Ba Lan muốn có bộ áo mới (nói đến áo dài là nói đến bản thân chiếc áo cũng như cả bộ kèm với quần), cô phải về Việt Nam hoặc giao phó cho một hiệu may ở đó.

Áo dài, như những người mặc nó và sách vở cùng nhấn mạnh, phải được may đo, và may rất chuẩn. Một người thợ may giỏi lấy số đo ở mười mấy chỗ, ví dụ vòng tay hay cổ thậm chí được đo ở vài độ cao khác nhau, và chính điều này thể hiện chất lượng may. Cũng có nghĩa là nếu khách hàng

muốn, số đo của cô sẽ được lưu lại tiệm và trong tương lai cô có thể đặt may áo dài “từ xa”, gồm cả khả năng chọn vải không cần có mặt tại chỗ, điều thường xuyên xảy ra trong thời thông tin mạng, cả trong cộng đồng Ba Lan. Trong một hiệu may tốt, tỉ lệ cơ thể được tái hiện chính xác, mặc dù – chính vì áo phải được may vừa một cách rất khắt khe – chỉ một thay đổi nhỏ của thân hình sẽ khiến áo và quần mặc không vừa nữa⁽¹¹⁾. Mặt khác, mỗi chuyến về Việt Nam, thăm gia đình hay vì công việc, là một cơ hội tuyệt vời để đặt may áo dài tại chỗ và hân hưởng niềm vui từ đó. Chỉ cần phải nhớ mang theo hoặc mua giày sẽ mặc cùng áo dài – hiện nay áo dài may rất dài, thường bằng quần, do đó may

Một mẫu áo dài trong bộ sưu tập “Áo dài hương xưa” của nhà thiết kế Sĩ Hoàng. Nguồn: <https://www.sihong-art.com/>

áo dài vừa với độ cao của giày cao gót là rất quan trọng. Chiều dài này xuất hiện trong thời trang lần đầu sau năm 2000 – những năm chín mươi thế kỷ XX áo dài vẫn còn ngắn hơn nhiều, tới quá gối. Khuynh hướng kéo dài tà áo dài và nâng độ cao giày cao gót gắn với ý muốn khiến thân hình thanh mảnh hơn và kéo dài chân bằng thị giác.

Vải may áo dài được mua ở chợ hay cửa tiệm, hiện nay mẫu mã những tấm vải áo dài với họa tiết tương ứng hay các loại vải khác vô cùng nhiều: từ vải bông

đơn giản, qua những loại vải tổng hợp, sa tanh, nhung the, ren đến lụa. Các họa tiết trên vải có thể được thêu theo yêu cầu của khách hàng, thậm chí thêu tay, tất nhiên là rất đắt, tương tự như vẽ tay. May rất nhanh, một hoặc hai ngày là cả bộ đã hoàn thành. Sự khác biệt về giá vải cũng như công may rất lớn, nhưng – như những người nói chuyện với tôi nhấn mạnh – giá cao không nhất thiết là chất lượng tốt. Tin tức về những thợ may lành nghề nhất, được đánh giá qua số đo chính xác và cách may cho hợp với người,

được truyền tai nhau giữa những người trong gia đình và người quen biết, còn những quảng cáo chính thức không được các khách hàng thông thạo tin tưởng nhiều lắm.

Loại vải sang trọng nhất là lụa tơ tằm, nhất là vải vẽ tay, nhưng rất khó giữ được nó trong tình trạng hoàn hảo, bởi vậy người ta cũng chọn loại chất lượng tốt, sợi dệt đẹp. Sau vài chục năm hoạt động của kiều dân khắp nơi trên thế giới có thể thấy rõ sự khác biệt về gu mẫu mã. Những loại vải được ưa chuộng ở Việt Nam lại thường bị “phụ nữ Việt châu Âu” thấy quá diêm dúa, các chất liệu kết hợp quá cường điệu, ví dụ nhung the kết hợp với đăng ten và châu sa lóng lánh. Các khách hàng châu Âu, trong đó có Ba Lan, nhất là giới trí thức, dễ chọn các màu dịu, những trang trí kín đáo, thường là – với các áo dài ít trang trọng – có họa tiết nhỏ hoặc trơn. Trong các cộng đồng Mỹ thì có nhiều các màu sắc mạnh mẽ, các loại vải lạ và các thiết kế táo bạo hơn.

Kiểu dáng và màu sắc cụ thể liên quan đến dịp mặc áo dài. Cả ở Việt Nam lẫn hải ngoại dịp quan trọng nhất có lẽ vẫn là đám cưới – của mình hay của người thân. Áo cưới cô dâu cổ điển màu đỏ, mặc cùng khăn đóng cứng và to cùng màu. Tuy vậy, hiện nay người ta hay chọn màu hồng, hoặc trắng – theo mẫu phương Tây. Ở cộng đồng Ba Lan cũng vậy, cô dâu mặc áo dài trong “đám cưới Việt Nam”, tức là trong buổi lễ riêng, còn khi đăng ký kết hôn và tiệc cưới thì thay váy cưới (thường là vải lụa)¹²⁾. Phụ nữ trung niên và lớn tuổi hay mặc áo dài trong các buổi lễ và tiệc tùng hơn, thường là áo màu sẫm và phong nhiều. Giới trẻ hay chọn trang phục lịch sự kiểu Âu, nhưng nếu mặc áo dài, đó sẽ là áo màu sáng với các gam nhẹ – điều này không xa cách lắm so với các quy tắc ăn mặc của châu Âu thế kỷ XIX-XX¹³⁾. Trở lại với áo dài cô dâu, nếu nó màu trắng và được may, thí dụ, từ

đăng ten đang là một những năm gần đây, thì nhiều khi nó chỉ khác đôi chút so với chiếc váy cưới kiểu Âu; nhưng vẫn giữ những nét cơ bản của kiểu dáng, nhất là tà xẻ cao và dĩ nhiên mặc cùng quần.

Dịp khác để mặc áo dài là lễ đính hôn, sinh nhật hay những ngày kỷ niệm khác của gia đình, năm mới Việt Nam – Tết, ngày lễ truyền thống quan trọng nhất, cũng là sự kiện gắn với việc quảng bá văn hóa Việt Nam, nhiều khi mang hình thức gặp gỡ vui chơi. Có thể nhìn thấy nhiều áo dài trong buổi tiệc hàng năm do đại sứ Việt Nam tổ chức ở Warszawa; năm 2018 một số quý bà ngoại giao mặc màu sắc dân tộc, tức áo dài đỏ với quần vàng. Song áo dài không nhất thiết phải mặc trong phạm vi Việt Nam hay trong giới kiều bào. Đây là trang phục lịch sự, trang trọng, hoặc để mặc dự tiệc buổi tối, có thể thay thế chiếc váy cùng tính chất – do đó người ta mặc nó đến nhà hát, đi dự hòa nhạc, khai mạc triển lãm hay các dịp gặp gỡ khác với người Ba Lan hay với khách khứa lẫn lộn. Cần nhớ là vì lý do để mặc dịp lễ lạt này mà không thể sử dụng áo dài được quá lâu. Tương tự như đầm dạ hội, không thể mặc nó nhiều hơn vài lần, bởi vậy trong tủ những người yêu áo dài có thể có tới hơn 20 chiếc, và con số này lại tăng lên sau mỗi lần về Việt Nam. Phiên bản đơn giản và hiện đại hơn có thể mặc được nhiều hơn: áo ngắn hơn, có họa tiết, thậm chí không có cổ dựng mà cổ hơi khoét xuống. Những năm gần đây trên khắp thế giới xuất hiện trào lưu mặc chúng với quần “thường”, quần jeans hay quần bó, thậm chí cả với chân váy, điều bị một số phụ nữ xem như một loại mất vệ sinh⁽¹⁴⁾. Ngay cả khi không mặc với váy thì chiếc áo dài như vậy cũng không thể được coi như y phục trang trọng; như một người nói chuyện với tôi bày tỏ, dấu sẵn lòng mặc kiểu cổ tròn nhưng cô sẽ không mặc nó trong các dịp long trọng, vì “không có cổ đứng cô không cảm thấy nghiêm túc”⁽¹⁵⁾.

Chắc chắn là người ta có thể cho phép mình thể hiện các ý tưởng phong phú hơn khi chụp các bộ ảnh cá nhân, rất phổ biến trong cộng đồng Việt Nam và được ưa thích đăng trên mạng xã hội.

Cần nhớ rằng có thể mua áo dài may sẵn hoặc thuê nó cho các dịp long trọng, điều đôi khi các phụ nữ thường ngày không quan tâm đến thứ trang phục này vẫn làm (tiệm cho thuê áo dài, nhất là áo dài cưới, gần đây vẫn còn hoạt động ở Wólka Kosowska). Song đây luôn là giải pháp tình thế, và người mặc áo dài thuê sẽ không đẹp bằng những người mặc áo dài may đo; càng không thể nói đến sự thanh lịch và sang trọng thực thụ. Ngược lại, chiếc áo dài cắt may tuyệt đẹp bằng vải tốt là biểu hiện rõ ràng của địa vị và gu thẩm mỹ tinh tế, như những người nói chuyện với tôi nhấn mạnh. Bởi trong mọi nền văn hóa, bản thân việc sở hữu nhiều trang phục có tính chất dạ tiệc, thanh lịch đã là dấu hiệu về khả năng tài chính và phong cách sống của nữ chủ nhân. Tất nhiên, trong trường hợp áo dài, chất lượng là điều người Việt có thể nhận thấy rõ ràng, song sự tinh tế của nó đối với phần lớn người Ba Lan là khó tiếp cận. Nhiều người tiếp xúc với áo dài thấy nó hấp dẫn và lạ, nhưng ý thức về sự khác biệt của nó và việc nó thuộc văn hóa Việt Nam là rất nhỏ. Phần lớn những người nói chuyện với tôi kể lại các phản ứng tích cực của môi trường Ba Lan, nhưng trong một câu chuyện có xuất hiện chi tiết về lời bình luận mang tính phân biệt chủng tộc, khinh rẻ người mặc cũng như trang phục đều bị xem như là “đồ Tàu”.

Phong cách sống và cách mặc áo dài phụ thuộc vào nhiều yếu tố, một trong số đó là vấn đề thế hệ. Áo dài thân thiết hơn với những phụ nữ ra đi từ Việt Nam vào độ tuổi đã có thể lưu giữ những ký ức và tình cảm rõ ràng. Một phần các cô gái sinh ra hoặc được nuôi dưỡng từ bé ở Ba Lan quan tâm đến áo dài một cách ngẫu nhiên,

nhất là trong các chuyến về Việt Nam, nhưng không mặc nó khi trở lại Ba Lan. Một trong các lý do đã được nhắc đến là tính chất hạn chế sự thoải mái trong cử động của trang phục này. Đồng thời, một bộ phận phụ nữ không phụ thuộc độ tuổi chọn áo dài trong các dịp tiệc tùng hay các dịp gặp gỡ khác với người Ba Lan (ví dụ họp mặt công ty), nơi nó làm nổi bật người mặc; còn ở các sự kiện trong cộng đồng Việt Nam thì họ mặc những chiếc váy “quốc tế”.

Để kết thúc, cần nhắc đến các cuộc thi áo dài cũng được tổ chức từ không lâu ở Trung Âu. Đó là các sự kiện được nhiều người trong giới phụ nữ thuộc cộng đồng sở tại biết đến, mặc dù đôi khi nó cũng bị xem như những cuộc vui được đại sứ quán Việt Nam ủng hộ và chắc hẳn có hơi hướng tuyên truyền. Năm 2018 đại diện Ba Lan Trần Hoàng Mai Anh thắng cuộc thi Mrs. Áo dài đầu tiên (dành cho phụ nữ trên 35 tuổi) tổ chức tại Praha. Báo Vietnam News trích lời cô, rằng cuộc thi “vinh danh nét đẹp của cơ thể phụ nữ, cũng như cách ứng xử và nét đẹp trí tuệ của phụ nữ trong xã hội hiện đại”, trong khi đó bài báo lại khẳng định sự kiện này nhằm “gây sự chú ý về vẻ đẹp của phụ nữ Việt Nam và truyền thống áo dài” và “khiến giới trẻ Việt Nam ở nước ngoài hiểu về trang phục dân tộc và tự hào về nó”⁽¹⁶⁾. Một lần nữa áo dài lại được trình bày như tuyên ngôn mang tính bản sắc, ái quốc, cộng đồng và ra khỏi phạm vi lựa chọn cá nhân. Tuy nhiên, trong mọi vai trò nó vẫn luôn là trang phục thịnh hành, luôn thay đổi, mang nhiều thông điệp và xứng đáng không chỉ với sự ngưỡng mộ mê mẩn, mà còn với các nghiên cứu sâu hơn, cả trên nền tảng Ba Lan. ■

Nguyễn Thái Linh (dịch)

CHÚ THÍCH:

1. <https://e.vnexpress.net/news/travel-life/culture-arts/ao-dai-with-a->